

## PSYCHOLOGICAL SCIENCES

### SOCIAL CONSOLIDATION AS A MECHANISM OF NATIONAL IDENTITY FORMATION UNDER CONDITIONS OF THREAT

### СОЦІАЛЬНА КОНСОЛІДАЦІЯ ЯК МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ЗАГРОЗИ

Ihor Berezhnyi<sup>1</sup>

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-568-6-6>

В умовах збройного конфлікту, гібридної війни, політичної та економічної нестабільності питання збереження та посилення національної ідентичності набуває особливої актуальності. Ключову роль у цьому процесі відіграє соціальна консолідація – згуртування суспільства навколо спільних цінностей, історичної пам'яті, ідеї державності та колективної мети, що забезпечує внутрішню єдність і підвищує стійкість до зовнішніх загроз. У таких умовах національна ідентичність не лише зберігається, а й трансформується, стаючи основою колективного самоусвідомлення та чинником зміцнення національної єдності.

**Теоретичні засади соціальної консолідації.** Соціальна консолідація є багатовимірним феноменом, що відображає здатність суспільства діяти злагоджено в умовах зовнішніх і внутрішніх викликів. На теоретичному рівні вона розглядається як процес укріплення соціальної згуртованості, посилення почуття солідарності між різними соціальними групами, а також формування спільного ідентифікаційного простору.

Класичну основу цьому поняттю заклав Еміль Дюркгейм у праці *The Division of Labour in Society*, де він розрізняв механічну солідарність (на основі традицій і схожості) та органічну (через взаємозалежність і поділ праці) [1, с. 57–104]. У сучасних умовах кризи спостерігається повернення до механічної солідарності через спільні символи та досвід.

Юрген Габермас у праці *The Structural Transformation of the Public Sphere* [2, с. 211–233] зазначає, що соціальна інтеграція досягається через легітимне обговорення спільних цілей у демократичному суспільстві. З цієї точки зору, консолідація можлива не лише через авторитет традицій

---

<sup>1</sup> Private Higher Education Establishment "European University", Ukraine

або інституцій, а й через включення громадян у процес формування змісту ідентичності – зокрема, національної.

У сучасних дослідженнях консолідацію пов'язують із концептом соціального капіталу, як це доводить Роберт Патнем у *Bowling Alone* [3]. Розвинені горизонтальні мережі довіри, солідарності та громадянської активності підвищують стійкість суспільства до криз і сприяють саморегуляції. Консолідація в цьому випадку не є лише результатом зовнішнього тиску, а виступає формою соціальної саморегуляції, що ґрунтується на глибоких моральних і культурних зв'язках між громадянами.

Таким чином, соціальна консолідація – це не лише факт згуртованості, а й динамічний процес узгодження спільного бачення цінностей, майбутнього та колективної дії. Саме тому вона є ключовим механізмом стабілізації й формування національної ідентичності в умовах невизначеності.

**Консолідація і загроза: механізм взаємодії.** У соціально-психологічному вимірі консолідація в умовах загрози розкривається як механізм мобілізації колективної ідентичності. Зовнішня загроза, зокрема війна, активізує процеси самокатегоризації та міжгрупового розмежування. Згідно з теорією соціальної ідентичності [4, с. 283–285], в умовах конфлікту люди дедалі більше ідентифікують себе з національною або культурною спільнотою, що підсилює солідарність із «своїми» та дистанціювання від «інших».

У ситуаціях загрози, згідно з цією теорією, посилюється не лише міжгрупова поляризація, а й почуття спільної долі та єдності, що значною мірою сприяє соціальній згуртованості. Саме криза здатна актуалізувати приховані, латентні форми ідентичності, перетворюючи їх на чинник активної мобілізації. У воєнних умовах це виявляється у зміцненні межі між «ми» (українці) та «вони» (ворог), що проявляється у зростанні патріотизму, залученні до волонтерства, інформаційного спротиву тощо.

Ці процеси особливо чітко проявилися після 2014 року, а з 2022 року посилилися. Як зазначає Ю. Поліщук, війна стала каталізатором трансформації ідентичності, зокрема переорієнтації з етнокультурної на громадянську, з фокусом на спільне бачення майбутнього держави [5, с. 86].

Психологічний аспект цього явища розкриває В. Васютинський. У своїй монографії він підкреслює, що в умовах загрози національна ідентичність активізується через спільне переживання втрат і болю. Саме «емоційний ресурс нації» дозволяє трансформувати травму в джерело солідарності. Як він пише, ідентифікація з нацією в ситуації війни є формою психологічного самозахисту, утвердженням сенсу і внутрішньої стійкості [6, с. 167–169].

Таким чином, консолідація в кризових умовах – це складний соціально-психологічний процес, що передбачає переосмислення ідентичності, активацію символічних ресурсів (мови, прапора, героїчного наративу) та створення горизонтальних структур підтримки й солідарності.

**Соціальні механізми консолідації.** У кризові періоди, зокрема під час війни, активізуються ключові механізми соціальної консолідації, що формують підґрунтя національної єдності. Насамперед, йдеться про **колективну пам'ять**, яка згуртовує суспільство навколо символічних образів спільного минулого [7, с. 7–12]. Як зазначав П'єр Нора, у моменти небезпеки «місця пам'яті» – революції, боротьба за незалежність, жертви – стають моральними опорами нації.

Іншим важливим чинником виступає **інформаційна згуртованість**. У періоди дезінформаційного тиску єдиний комунікаційний простір, спільні медіа-наративи і прозора державна комунікація сприяють підвищенню довіри і стійкості суспільства.

Третім визначальним механізмом є **горизонтальні соціальні зв'язки**: волонтерство, ініціативи громадянського суспільства, самоорганізація. Згідно з баченням Мануеля Кастельса [8], такі практики формують новий тип солідарності, в основі якої – не інституційна приналежність, а ціннісна єдність і відповідальність.

Узагальнюючи, соціальна консолідація є не лише результатом зовнішнього тиску, а й внутрішнім ресурсом, що активується завдяки історичній пам'яті, медійній єдності та практикам взаємодопомоги, підтримки і комунікаціям.

**Спостереження в українському контексті.** З початком повномасштабної війни 2022 року в Україні відбулися глибокі зрушення в соціальній структурі та ідентифікаційних процесах. В. О. Васютинський зазначає, що національна ідентичність в умовах зовнішньої загрози актуалізується як форма колективного спротиву, а події Революції Гідності, анексія Криму та війна на Донбасі стали каталізаторами її переосмислення [6, с. 99]. Посилення громадянської ідентичності супроводжується орієнтацією на демократичні цінності та європейський вектор.

В умовах масового переміщення населення формуються нові локальні спільноти з високим рівнем згуртованості. Тимчасові об'єднання переселенців швидко консолідуються навколо цінностей взаємодопомоги, довіри та локального патріотизму, що свідчить про адаптивний потенціал консолідації. Як зауважує В. Вінков, інтеграція внутрішньо переміщених осіб нерідко супроводжується переосмисленням

національної належності, що здатне як зміцнювати, так і фрагментувати ідентичність [9, с. 26–27].

Український досвід підтверджує ключове положення сучасної соціальної теорії: загроза як чинник мобілізації колективної ідентичності здатна генерувати нові форми єдності, які виходять за межі традиційних соціальних структур.

Соціальна консолідація в умовах загрози виступає не лише захисним механізмом, а й засобом творення модерної національної ідентичності. Вона активізує спільні символи, відновлює довіру між громадянами та державою, сприяє згуртованості навколо цінностей свободи, гідності та самовизначення. Аналіз вітчизняного досвіду дозволяє говорити про здатність українського суспільства мобілізуватися на основі культурного капіталу і колективної волі, що є запорукою його подальшої стійкості.

### **Список використаних джерел:**

1. Lukes, S., Durkheim, É. *Division of Labour in Society*. Palgrave Macmillan Limited, 2013. 370 p.
2. Habermas, J. *The Structural Transformation of the Public Sphere*. MIT Press, 1991. 305 p.
3. R. D. Putnam. *Bowling Alone : Revised and Updated: The Collapse and Revival of American Community*. Simon & Schuster, Incorporated, 2020. Chapter 1, 6, 23, 24.
4. Tajfel H., Turner J. C. *The Social Identity Theory of Intergroup Behavior*. *Political Psychology*, 1986. P. 276–293.
5. Поліщук Ю. Національна та громадянська ідентичності в Україні в умовах російсько-української війни: константи та зміни. *Політичні дослідження*. 2024. № 2(8). С. 73–93.
6. Васютинський В. О. *Психологічні координати українського світу: монографія*. Київ : Талком, 2024. 178 с.
7. Pierre N. *Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire*. *Representations*, 26, 1989. P. 7–24.
8. Castells M. *The Power of Identity*. Wiley-Blackwell, 2010. 538 p.
9. Vinkov, V. Ukrainians in the war conditions: characteristics of the experience of threats and consequences for identity. *Psychological Prospects Journal*, 43, 2024. P. 25–47. DOI: <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2024-43-vin>